

Emina Berbić Kolar
Ljubica Nedić

SUVREMENI PRILOZI PROUČAVANJU USMENE KNJIŽEVNOSTI TOLIŠKOGA KRAJA KROZ ZAPISE FRA ZVONKA BENKOVIĆA

Sažetak

Rad donosi sintezu znanstvenoistraživačkoga rada o usmenoj književnosti toliškoga kraja koju je prikupio i priredio fra Zvonko Benković, doktor etnologije i kulturne antropologije. Suvremeni pristup kulturnoj baštini i tradiciji posavskoga kraja prikazuje običaje ljudi u povijesnom, kulturnom, društvenom i vjerskom razdoblju gdje su obilježavani trenutci od rođenja preko vjenčanja do posljednjega poćinka. Svojevrsni je vremeplov prošlosti kao i vodić budućim generacijama jer nudi odmak od suvremenih tehnologija kako bi se bolje upoznali posavski korijeni i duša čovjeka ovoga kraja. Riječ je o etnološkom i folklorističkom radu koji je sažet u izboru usmene književnosti toliškoga kraja pod naslovom Pričam ti priču (2021). Izbor je podijeljen u petnaest poglavlja i na šestotinjak stranica donosi više od petsto pedeset podnaslova svih vrsta usmene književnosti koje su ovdje zastupljene. Plod je to fra Zvonkova dugogodišnjega terenskoga i arhivskoga istraživanja čiji kazivači nisu više među živima. Vizualnu prenosnicu između svakoga poglavlja čine ilustracije splitske umjetnice Karin Grenc, koja je svojim radovima postala dio toliškoga identiteta. Njezine ilustracije upotpunjuju priloge usmene književnosti koja je prava škrinja s blagom kojom se toliški kraj može ponositi.

Ključne riječi: fra Zvonko Benković, ilustracije, izvori književne građe, toliški kraj, usmena književnost

Uvod

Naselje Tolisa zemljopisno je smješteno na sjeveroistoku Bosne i Hercegovine u Bosanskoj Posavini. Da je riječ o mjestu bogate kulture i tradicije svjedoči činjenica kako su Tolišani 2021. godine proslavili Dane Tolise, petnaestu po redu manifestaciju pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Federacije Bosne i Hercegovine. Prvi spomen imena Tolisa potječe iz 1244. godine. Ugarski kralj Bela IV. izdao je povelju (darovnicu) bosanskomu biskupu sa sjedištem u Đakovu. Darovana zemlja Terra Tolis obuhvaćala je rijeku, mjesta i područje omeđeno rijekom Savom sa sjevera, Tinjom s istoka, Sprečom s juga i ušćem Bosne sa sjeverozapada. Naziv Tolys, dolazi od starih Grka koji su ranije trgovali na tom području, a označava blato, glib. Prema nazivu rijeke Tolise naziv je dobio i čitav ovaj kraj, koji je često bio plavljen. Toliški kraj tehnički je termin koji nadilazi područje samo jedne župe, teritorijalne granice pojedinih sela te se koristi kao naziv za područje Franjevačkog samostana na Raščici kojem teritorijalno pripadaju župe Tramošnica, Oštra Luka-Bok, Tolisa, Orašje, Vidovice, Kopanice, Domaljevac kao i sva sela koja su u njihovome sastavu.¹ Ljudi toliškoga kraja koji žive uz rijeku imali su različite izazove kroz povijest, od poplava velike rijeke Save, na čijoj obali leži Tolisa, preko osvajačkih pohoda do borbe za životnu egzistenciju. U svim situacijama ljudi su se znali nositi dostojanstvom čovjeka iz kojega progovara borbeni i kreativni duh nužan za preživljavanje. O tome svjedoči usmena i pisana kulturna baština ovoga kraja.

¹ Oj, Isuse budi faljen - molitve iz pučke pobožnosti toliškoga kraja/priredio fra Zvonko Benković. Tolisa. Franjevački samostan Tolisa. 2021. 1-2 str.

Toliški kraj pun kao brod usmenoknjiževnoga blaga

Usmena književnost hrvatskoga naroda bogata je i raznovrsna u dvama oblicima svoga pojavljivanja: u neposrednoj živoj izvedbi i zapisima usmenoknjiževnih tekstova tijekom povijesnoga trajanja. U zapisima je usmene književnosti pohranjeno veliko književno, kulturno, etnološko i antropolško blago hrvatskoga naroda, dostojan spomenik tisućgodišnjoj svijesti ovoga naroda koji i danas zavrjeđuje ugraditi se i u pojedinačnu i u zajedničku duhovnu svojinu (Botica, 1995). Bilo koji rod usmene književnosti, kao najstarijeg oblika književno-umjetničkog roda, koje je prikupio i priredio fra Zvonko Benković, doktor etnologije i kulturne antropologije u knjizi *Pričam ti priču - Izbor iz usmene književnosti toliškoga kraja* (Benković, 2021) da pročitate iz hvale vrijedne sakupljene riznice, izlet u more emocija je zagaraniran. I najmanji redak budi sjećanja, pokreće slike, otvara nove vidike i spoznaje. Tako i sam čitatelj postajete stvarateljem vlastitoga umjetničkoga izričaja koji pokrećete album sjećanja. Na oko jednostavno i obično, a tako dragocjeno je ovo izdanje kulturne baštine. Recenzentica u knjizi doc. dr. sc. Aiša Softić napominje kako na bosanskohercegovačkom prostoru ovaj izbor jedinstvenim određuje činjenica da su njime obuhvaćeni raznovrsni i raznorodni oblici i vrste usmene književnosti. Po prvi put jedan geografski omeđen prostor dobiva knjigu svojih usmenih priča - onih koje su se pričale, ali koje, makar i u rudimentarnom obliku, kao pasivna znanja, postoje i traju i danas (Benković, 2021). Uočava se namjera urednika i sakupljača ovih bisera sačuvati sjaj i bogatstvo običaja i usmenoga stvaralaštva naroda toliškoga kraja i okolice. Sve što je prikupljeno poštuje znanstveno-metodološke propise o usmenoj književnosti. Upravo je posebnost usmenoga kazivanja što nije uzvišena kao „lijepa književnost“, ali u tome i leži njezina osobitost i ljepota. Bošković-Stulli (1971) za usmenu književnost kaže kako je ona pučka i to napisana u lakom i priprostem pučkom stilu, češće i iz pera dobro poznatih pjesnika. Pregršt je to i pravi snop događaja koji je obilježio ljude u povijesnom, kulturnom, društvenom i vjerskom razdoblju lokalnoga kraja gdje su obilježavani trenuci od rođenja preko vjenčanja do posljednjega počinka. Ovo je pustolovina koju vrijedi proći jer se tu susreću mame, bake, strine, stričevi, susjedi, sumještani, poznate, i one osobe koje će se tek upoznati. Likovi se nižu, predstavljaju se, živi su i veseli kao da su maločas sjedili s nama za stolom. Neke možemo još sresti na stvarnoj cesti, dok drugi nastavljaju živjeti u sjećanjima, bajkama, basnama, pričama. Knjiga se tako pretvara u osobu koja čitatelja vodi od stranice do stranice. I svaki njen sljedeći list poziva na daljnje čitanje. Dio je prošlosti koji, kao da blijedi, pred zakrčenosti sredstvima digitalnih tehnologija. Ovu knjigu, kao škrinju s blagom, vrijedi imati u svome domu jer njome čuvamo i dio čovjeka koji umire i nestaje pred neminovnosti prolaza vremena i ljudi. Ona postaje trajni vratak uspomena. Ovaj Izbor veseliti i u srce donosi milinu. Vraća u djetinjstvo bezbrižno, puno slobode i istražiteljskoga duha na koje se nadovezuje mladost, koja se jedino kroz knjigu može ponoviti. Sve zabilježeno fragmentarno poznamo, ali ovako sabrano na jednome mjestu ima terapijsko, ljekovito djelovanje. Vrijedan je dar budućim generacijama. Čubelić (1993) govoreći o ogromnom rasponu sadržaja, problema i ideja, koje očituje jedan narod i jedna kultura, kako na našim tako i na svjetskim razinama, ne može pokriti niti jedna znanost, nego treba suradnju i interdisciplinarnost i razumijevanje.

Vrijeme nastanka *Pričam ti priču* – izbora iz usmene književnosti toliškoga kraja

O vremenu nastanka *Pričam ti priču - Izbor iz usmene književnosti toliškoga kraja* Softić (2021) piše kako su zapisivane u dugom vremenskom razdoblju, u rasponu od zadnjih decenija 19. stoljeća (najraniji zapisi datiraju iz 1880. godine), pa sve do suvremenosti, odnosno prvih decenija 21. stoljeća. Postojanje zapisa iz početka i sredine 20. stoljeća, kao i onih nastalih u 21.

stoljeću, omogućava da se stekne izvanredan uvid u pripovjedačku tradiciju toliškoga kraja, u njezinu postojanost ili eventualne promjene i inovacije koje sa sobom neminovno donosilo novo doba, uz duboke promjene koje su se zbivale na društvenom planu, a koje su se neminovno reflektirale na život svakoga člana zajednice. Lokalna obojenost jeste jedna od osnovnih odlika ovih priča, ali ona nikako nije prevladavajuća. Brojni u ovom *Izboru* ponuđeni usmenoknjiževni sadržaji su ne samo općebosanski, već su njihovi siže i motivi vrlo često i široko međunarodno rašireni. To potvrđuje da usmene priče ne poznaju granice, da jednostavno i lako putuju, kako u vremenu tako i prostoru, iz generacije u generaciju, iz jedne zajednice u drugu, iz jednoga kraja u drugi (Benković, 2021). Zapisi sarajevskoga Instituta za folklor iz 1956. godine kao i sva istraživanja koje je sakupljač i urednik *Izboru* prikupio na terenu te zapise fra Bone Nedića koje je izvukao s prašnjavih polica knjižnica, ponovno žive u novome ruhu, narodu i vremenu.

Jezik izbora iz usmene književnosti toliškoga kraja

Pored svih razlika, i pisanoj je i usmenoj književnosti zajedničko pripadanje području jezičnih umjetnina. Obje kreiraju jezikom svoj vlastiti svijet, koji nije i identičan sa svijetom izvan književnog djela (Bošković-Stulli; Zečević, 1978). Ono što ovo pisano blago čini posebno vrijednim jest pripovjedački jezik bogat dijalektom ovoga kraja staroštokavskim ikavsko-jekavskim izgovorom s naglašenim akutom. Urednik je bilježio Rječnik manje poznatih riječi i izraza te pojmova koji se u suvremenom standardnom jeziku i govoru rijetko koriste ili je njihova uporaba vezana isključivo za toliški kraj. I sam urednik navodi kako se radi o morfološkom bilježenju riječi, pojmova i izraza, kao i njihovim fonološkim izgovornim varijacijama koje su prisutne u govoru ovoga kraja. Iz navedenoga je razvidno da je riječ o velikom broju lokalizama s obilježjima staroštokavske ikavice i ijekavice, regionalizmima koji su se koristili i koriste i danas u Bosanskoj Posavini, arhaizama, zastarjelica i historizama, kao i brojni turcizmi, germanizmi i hungarizmi koji su više ili manje frekventni u svakodnevnici, a neki su iščezli zbog suvremenoga načina življenja i prestanka korištenja pojedinih predmeta, alata, imena, stvari i slično. (Benković, 2021) Nije mali broj i mladih ljudi koji se lako u govornoj komunikaciji prebace na dijalektološki razgovor te na digitalnim medijima skupljaju i bilježe riječi i arhaizme karakteristične za ovo podneblje. Softić (2021) kaže kako je ono što uistinu čini samosvjesnim rukopis Pričam ti priču, jeste arhaičnost i odstupanje od strogo književnih normi, koje pridonosi, ne samo lokalnoj obojenosti, već potvrđuje autentičnost zapisane građe i pri tome joj daje posebnu patinu i draž. U poglavljima Izreke, poslovice i kletve te Šta da ti pričam, urednik ne pročišćava vulgarizme koji se na nekim mjestima pojavljuju što je odlika objektivnoga znanstvenika kojemu je sadržaj istih dijametralno suprotan habitusu, radu i djelovanju, preuzimajući tako na sebe rizik kritike neistomišljenika. Upravo takav jedan stav donosi Mato Nedić, profesor hrvatskoga jezika i književnosti, pjesnik, esejist, putopisac i romanopisac zaposlen u Školskome centru fra Martina Nedića u Orašju gdje predaje hrvatski jezik i književnost. Nedić (2021) kritički govori kako fra Zvonko Benković podilazi niskim očekivanjima neobrazovanih čitatelja te je narodnu književnost trebalo prosijati i pročistiti.² Upravo u autentičnosti usmenoga blaga leži njena ljepota kao i odvažnost urednika da se usmena književnost donese i prikaže onakva kakva je bila u prošlosti, a ne onakva kakva je trebala biti. Stoga je objektivan pristup urednika zapisima i gradi usmene književnosti hvale vrijedan znanstveni doprinos. Botica (1995) smatra kako iznjedrena iz dubine bića ovoga naroda, usmena književnost se razlila u tisućama svojih mogućnosti i u zapisima i u tekstovima hrvatskih autora koji su, općenito, znali vidjeti vrednote narodne muze. Ona nije

² Nedić, Mato. 2021. Bosna franciscana, godina XXIX, broj 55. 416. str.

utihnula ni danas, ali se u novim okolnostima, bez čvrstoga prirodnog okoliša, u nekim novim oblicima prilagodila suvremenim potrebama. Tako onaj glas narodne duše koji je jedrio stoljećima i danas nalazi načine da se pojavi kao organizirani književni govor.

Ilustracije

Ovaj je Izbor prava škrinja s blagom koju na svakoj prenosnici poglavlja čeka po jedan unikatni broš u vidu umjetničkoga rada Karin Grenc.³ Sve što se ne doživi riječju, doživi se ilustracijom. I što ih više promatramo to više možemo (i ne moramo) doći do zaključka kako bi Karin mogla biti i iz toliškoga kraja. Upila je svu njenu ljepotu i milinu i vješt看 potezima kista napravila čaroliju i postala dijelom toliškoga identiteta. Softić (2021) smatra kako je rukopis znalački ilustrirala hrvatska slikarica čiji crno – bijeli crteži i grafike kao da su izronile iz davne, duboke starine i prate okosnicu toliških priča. Crteži ne samo da obogaćuju ove priče, već doprinose da one budu doživljene i na vizualnoj razini.

Sadržajni pregled i opis *Pričam ti priču* - izbor iz usmene književnosti toliškoga kraja

Predaje

Predaje iz usmene povijesti toliškoga kraja pripadaju oblicima usmenoga pripovijedanja. U prvom planu su predaje koje za temu imaju imenovanje naselja i polja (Tolisa, Donja Mahala, Ugljara, Kostrč, Matići...). Najmnogobrojnije su predaje koje tematiziraju stvarne osobe s neobičnim i jakim karakternim osobinama te vremenske pojave kojima se pripisuje neočekivana moć. Tu su i predaje o običnim predmetima iz svakodnevne uporabe i navikama koje su obilježile jedno razdoblje karakterizirajući ljude onoga kraja i vremena.

Slika 1. Ilustracija: Karin Grenc

Priče o životu koje su pripovijedali naši stari

Priče o životu koje su pripovijedali naši stari su priče koje su niknule u našem narodu i govore o općeljudskim osobinama, odnosima u obitelji, životinjama koje su pomagale čovjeku u radu i onima koje su bile dio suživota, ljudima drugih vjera i narodnosti koji su zapaženo djelovali u podneblju. A baš svaku priču resi narodna mudrost.

³ Slike od 1. – 19. su ilustracije splitske umjetnice Karin Grenc

Slika 2. Ilustracija: Karin Grenc

Religiozne priče

Religiozne priče obiluju pojavljivanjem Isusa i svetaca i to najčešće svetoga Petra koji je, dok je Isus još bio živ na zemlji, hodao s njim i pomagao ljudima u svakodnevnome životu. Obično bi Isus očitao lekciju, nagradio dobro, a ono što nije bilo dobro, ostavio da nadode. U religioznim pričama se jasno zna tko biva nagrađen, a tko mora prolaziti agoniju. Priče su to koje su bliske čovjeku zemljoradniku, vjerniku i načinu života kojim je živjela takva obitelj. Pouka za život nikada ne izostane.

Slika 3. Ilustracija: Karin Grenc

Lirske pjesme

Lirske pjesme, i to dijalektalne, bogate su temama koje pripadaju ljubavnoj, domoljubnoj, pejzažnoj, socijalnoj, misaonoj i duhovno-religioznoj lirici. Motivi koje susrećemo su karakteristični za posavski kraj kao što su Božićno vrijeme (kvocanje i koledari), cvijeće (ljubičica, ruža, neven, karanfil, ružmarin), voće (jabuke, kruške, orasi), zemlja (njive, polja i livade), biljne kulture (trava, žito, kukuruz, trska), drveće (dud, topola, loza), ptice (lastavica, sokol), starosjedilačka imena (Mara, Kata, Iva), djevojke i mladići (mladenke i mladoženje, neudane stare cure i neoženjeni stari momci, lole i bekrije), žene (majke, udovice, inoče, snaje i svekrve), kolo (igra i pjesma), vremenske pojave i nebeska tijela (Sunce, Mjesec, vjetar, dan, noć), vode tekućice i stajaćice (rijeka Sava i bare), turska tradicijska baština i osobe (bula, beg, hafiz, hodža, Fata, Mujo) i drugi motivi. Sve lirske pjesme bogate su osjećajima. Ima ih pisanih kao peterac, šesterac, sedmerac, osmerac, deveterac, jedanaesterac i dvanaesterac. Prepune su slika koje prepoznajemo iz svakodnevnoga života.

Slika 4. Ilustracija: Karin Grenc

Lirika

Lirika ovoga Izbornika počinje vremenom i običajima Božića. Ljubavne lirske pjesme obiluju muško/ženskim odnosima izražavajući osjećaje ljubavi, čežnje, ljubomore, ljubavne patnje. Potrkušice u dva retka i svatovci su izraženi ritmom koji vodi u kolo, na veselje i razbibrigu. Kratke su i melodiozne. Šaljive opisuju događaje izrečene na šaljiv način. Suprotnost njima su naricaljke koje su dostojanstvene u tužnom nabravanju govoreći o posmrtno - pogrebnim običajima i osobama kojih više nema. Spominju se uvijek samo dobre osobine pokojnika. Izraženi su također i jadi i tuga onih koji ostaju za preminulima.

Slika 5. Ilustracija: Karin Grenc

Bajke i druge priče

Bajke ovdje sakupljene imaju posebnu vrijednost. U svojim korijenima iščitavamo fabulu svjetskih klasika kao što su Andersen, Grimm, Perrault, ali dominiraju obilježja i utjecaj ovoga kraja. Isprepliće se stvarno i izmišljeno te neprestana borba dobra i zla. Neke od ovih bajki ćemo prepoznati jer su ih i nama pričale naše mame i bake, dok ćemo druge prvi puta pronaći. Kraljevi, carevi i carice, patuljci, sluge i gospodari, mudre djevojke i mladići, bake i djedovi, braća i sestre, žene i muševci, seljaci, komšije samo su neki od likova koje pratimo u stvarnim i nestvarnim događajima. Ono što je bajkama najpotrebnije su ljudi koji ih zapisuju, pričaju i slušaju. Bajke jedino tako žive.

Slika 6. Ilustracija: Karin Grenc

Basne

Basne su kratke priče pisane u prozi. Glavni likovi basni su životinje, a ponekada pojave i biljke. Svima njima se pripisuju ljudske osobine koji određuje karakter čovjeka. Basne sakupljene na ovome području nisu Ezopove, ali imaju veliku vrijednost jer promiču vrste životinja koje povezujemo s ovim krajem (oroz, kokoš, gusak, bibac, kurjak), kao i one likove životinja koje inače susrećemo u basnama kao što su lisica ili medo. Basne ovdje zapisane nećete naći u klasicima iako bi tamo mogle imati mjesto. Dragocjene su posebno jer su naše.

Slika 7. Ilustracija: Karin Grenc

Vjerovanja i predaje o mitološkim i nadnaravnim bićima

Vjerovanja u mitološka i nadnaravna bića ljudima su omogućavala pitanja zaključiti odgovorima koji su ih zadovoljavali kako ne bi do izražaja dolazilo neznanje ili nepoznavanje neobjašnjenih prirodnih pojava ili događaja koje je trebalo istražiti. Jednostavnije je bilo izreći vjerovanje i pripisati neobjašnjive događaje nadnaravnim bićima ili silama dobra ili zla i život bi tekao dalje. Takvih vjerovanja u svakodnevnome životu i radu je zabilježeno dosta što pokazuje strah ljudi od nepoznatoga. U velikoj mjeri to su lijepe, ali uklete vile koje nemaju mira i samo traže ljude kako bi se umirile njihove potrebe. Tu su i vilovnjaci u ljudskom ili životinjskom obliku. Prisutni su vukodlaci i vampiri, more i ore koji djeluju u tajnosti noći jer se u danu sve jasnije vidi. Sve što se nije moglo objasniti bilo je vražje djelo. „U nekadašnje doba ljudi su vjerovali u puno toga, al sigurno opravdano i s razlogom“, objašnjava urednik. Ali sve se dalo riješiti nekim od kršćanskih obreda ili pridržavanjem mjera i zakona koji podsjećaju na brojnost židovskih zakona i odredbi.

Slika 8. Ilustracija: Karin Grenc

Uspavanke

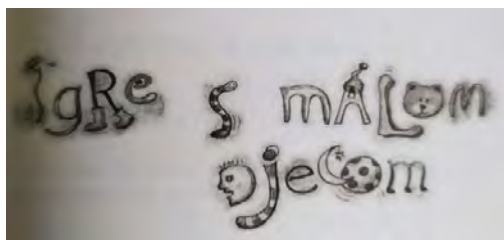
Uspavanke su prvi oblici komunikacije roditelja s djecom. Nekada su to bile isključivo mame. Iz ovih uspavanki iščitavamo kako su djecu uspavljivala i braća i sestre. U današnje doba pribrojili bi i sveprisutne tate. Uspavljivanje je spontani čin dragosti i nježnosti koji nije nužan samo pri uspavljivanju djeteta, nego i izražavanju osjećaja roditelja spram nove uloge koju je dobio roditeljstvom. Imala sam lutkicu, Ni-na, bu-ba samo su neke od njih.

Slika 9. Ilustracija: Karin Grenc

Igre s malom djecom

Igre s malom djecom su igre koje uvjetuje dob djeteta i to je uglavnom razdoblje prije naučenoga hodanja pa do otprilike dvije godine života. Podrazumijeva sjedenje djeteta u krilu, kao velikom utočištu i odmorištu, prije svih drugih aktivnosti koje ima malo dijete. To su uglavnom prve igre koje svi pamtimo. Tko ne zna za Sije baba brašno, Pošo medo u dućan!? Igre nisu nikada ni prestale biti dio nas, nego ih prenosimo na mlađe generacije kada zadobijemo statusne uloge (mame, tate, bake, djeda...)

Slika 10. Ilustracija: Karin Grenc

Rugalice

Rugalice ismijavaju osobu. Uglavnom su to pripadnici drugih mjesta ili lokalnih zajednica naroda i narodnosti. (Doljanci/Tolišani, Orašani/Matićani...), slabiji spol, a to su uglavnom djevojčice u odnosu na dječake, stariji u odnosu na mlađe te osobe s tjelesnim oštećenjima koje su uglavnom predmet ruganja. Rugalice imaju humorističan ton i uvijek pozivaju na spremnost uzvratanja istom. Onaj tko ne uzvрати biva poražen ruganjem.

Slika 11. Ilustracija: Karin Grenc

Brojalice

Brojalice su vesele i ritmične pjesmice namijenjene djeci jer se lako pamte. Šaljive su i dinamične. Lako se izgovaraju. Od svima nama dobro poznate Eci peci pec do zahtjevnijih brojlica Dana u nedjelji sve su dobre za igru i govorne vježbe.

Slika 12. Ilustracija: Karin Grenc

Dječje igre

Dječje igre su plod dječje mašte. Boravak na otvorenome prostoru i višak vremena rezultirao je u prošlosti mnoštvom kreativnih igara. Dovoljna je bila i prisutnost djece koji su koristili ono što su imali na sebi i to npr. prste na rukama i nogama kao uvod i zagrijavanje za igru. Potom su slijedile zrelije igre. Kako u ranija vremena nije bilo gotovih igračaka, mašta je pomagala u stvaranju sredstava za igru. Bili su to predmeti koju su se našli u prirodi ili ambijentu koji je okruživao djecu: od štapova bilo koje vrste, preko voća na granama, blata i kamenja na zemlji sve do lopte koja je neizbježna u igri. Najpotrebnije od svega je bilo brojno stanje djece. Što broj veći - to igra bolja. Danas djecu trebamo tjerati van jer su kompjuterske igre i online

sadržaji zarobili djecu u prostoru. Uloga odraslih se promijenila pa djecu ne šaljemo u kuću, nego iz kuće. Stvara se osjećaj nužnosti pokazivanja i uvođenja u čari igara na zraku kao što su: Žmire, Pošla majka s kolima, Trule kobile, Bliške, Ledenog Čiče, Okoš-bokoš, Alaj imaš lipe prste, Ide maca oko tebe, Ringe raja i drugih kojih se s nostalgijom sjećamo. Knjiga je vrijedna jer može biti roditeljima svojevrsni vodič i podsjetnik za igre, možda zaboravljene, a sada obnovljene, koje mogu naučiti svoju djecu.

Slika 13. Ilustracija: Karin Grenc

Igre na divanu

Igre na divanu treba pojasniti. Igra znamo što je, ali divan može biti nepoznanica. Divan je bio oblik druženja i to većinom djevojaka i mladića ili odraslih osoba. Iznimno su mogla sudjelovati i djeca i to u pokladno doba do čiste srijede tj. do početka korizme. Druženja su se odvijala u grijanim velikim sobama koje su mogle primiti više sudionika. Divani su bili otvoreni i zatvoreni. Zatvoreni su bili samo za pozvane sudionike, a otvoreni za sve one koji su vidjeli znak na prozoru u obliku upaljena svjetla. U takvom ozračju se radio ručni rad ili igrale igre kao što su Vodenica, Kuga, Beg, Paun, Izvadi prsten iz brašna, Žučka. Glavni smisao igre na divanu je bila zabava i zajednički provedeno vrijeme radi upoznavanja i druženja ljudi.

Slika 14. Ilustracija: Karin Grenc

Ispici pa reci

Ispici pa reci se odnosi na zagonetke koje traže promišljanje i mozganje. Čubelić (1993.) o zagonetkama kao jednostavnim oblicima gonetanja (postavljanjem pitanja i istovremeno davanja odgovora) govori kako se javljaju vrlo rano i na nižem stupnju kulture kod svih naroda. Zagonetke su bile hobi i prigodni materijal za natjecanje. Narodne zagonetke opisuju pojmove koji su bili bliski čovjeku onoga vremena kada su zagonetkama kratili vrijeme. Ljudima današnjega vremena ni gotovo rješenje zabilježenih zagonetki nije rješenje jer mnogi ne znaju što je rašak, pređa, čekrk, masur, derma, žiška, sinija, bradva. Onima koji znaju svaka čast!

Slika 15. Ilustracija: Karin Grenc

Šta da ti pričam

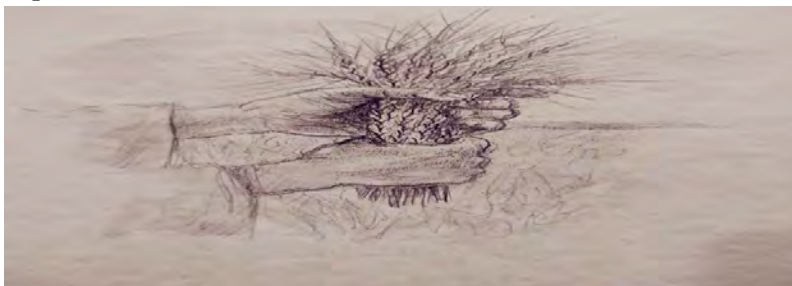
Šta da ti pričam donosi pregršt izreka, poslovice i kletvi u svakodnevnici ljudi toliškoga kraja. Iako ima zabilježen točan broj, mogli bi reći da ih je bezbroj. Svaki čitatelj može umetnuti i po koji svoj primjerak. Posložene su po abecedi kako bi se lakše pronalazile. Govore o svemu i svačemu: o vremenskoj prognozi, osjećajima, vlasti, zanimanjima i raznim zvanjima, školovanju, običajima od rođenja pa do smrti i trajalo bi nabranje. A jednom iz niza nabrojanih izreka s porukom izgovaram: "Ak oćeš da te svi čuju, šapći." I svima reci da je ova knjiga blago.

Slika 16. Ilustracija: Karin Grenc

Zaključak

Usmena književnost toliškoga kraja sastavni je dio kulturološkoga identiteta ljudi koji su živjeli i koji žive na ovome području. Takva je kakvom su je zabilježili i sačuvali zapisivači. Ona je blago koje živi u narodu, s narodom i za narod. Narod i usmena književnost se voli onakva kakva jeste, a ne onakva kakva je trebala biti. To je dar koji nam poklanjaju ispružene ruke i trebamo ga samo preuzeti i zahvaliti.

Slika 17. Ilustracija: Karin Grenc

Literatura

1. Baotić, Josip. 1983. *Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente*. Doktorska disertacija. Novi Sad
2. Basne. 2002. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa *Zlatni danci 4*. Ur. Pintarić, Ana. Pedagoški fakultet Osijek- Matica hrvatska ogranak Osijek- Filozofski fakultet Pečuh. Osijek-Pečuh

3. Berbić Kolar, Emina; Matanović, Damir i Kolenić, Ljiljana. 2013. Bošnjački govor. *Slavonski dijalektolozi*. Zbornik radova Znanstvenoga skupa *Slavonski dijalekt* s međunarodnim sudjelovanjem, *Šokačka rič* 10. Ur. i prir. Bilić, Anica. Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije. Vinkovci, str. 71-85.
4. Benković, Zvonko. 2021. Pričam ti priču: izbor iz usmene književnosti toliškoga kraja. Zaklada Terra Tolis- Franjevački samostan Tolisa. Tolisa
5. Čubelić, Tvrtko. 1993. Korijeni i staze izvornog, narodnog, usmenog stvaralaštva: studije I. i II., rasprave, kritike i prikazi. Velika Gorica
6. Duran, Mirjana. 2003. Dijete i igra. Udžbenici Sveučilišta J.J. Strossmayera. Osijek
7. Goran, Ljiljana. 1991. *Spavaj, spavaj, zlato moje- zbirka uspavanki i skladbi mirnog ugođaja*. Školska knjiga. Zagreb
8. Hrvatska usmenoknjiževna čitanka. 1995. prir. Botica, Stipa. Školska knjiga. Zagreb
9. Nedić, Ljubica. 2015. Ispod naših zvona. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera - Franjevački samostan Tolisa. Osijek-Tolisa
10. Nedić, Mato. 2021. Bosna franciscana, godina XXIX, broj 55.
11. Oj, Isuse budi faljen-molitve iz pučke pobožnosti toliškoga kraja. 2021. Prir. Benković, fra Zvonko. Franjevački samostan Tolisa. Tolisa
12. Perić Kraljik, Mira. 2009. Dramske igre za djecu predškolske dobi (priručnik za odgojitelje). Učiteljski fakultet. Osijek
13. Peteh, Mira. 2003. *Zlatno doba brojalice. Alineja*. Zagreb
14. Pintarić, Ana. 1999. *Bajke-pregled i interpretacije*. Matica hrvatska Osijek. osijek
15. Poslovice i zagonetke za najmlađe-priručnik za odgajatelje u dječjim vrtićima. 1980. Prir. Peteh, Mira; Duš, Marija. Školska knjiga. Zagreb
16. Povijest hrvatske književnosti-Knj. 1: Usmena i pučka književnost. 1978. Ur. Bošković-Stulli, Maja; Zečević, Divna. Zagreb
17. Predojević, Željko. 2018. Usmene priče Hrvata iz južne Baranje. Centar za kulturu Grada Belog Manastira - Ogranak Matice Hrvatske u Belom Manastiru. Beli Manastir
18. Priče za najmlađe-priručnik za odgajatelje u dječjim vrtićima. 1978. Prir. Peteh, Mira; Duš, Marija. Školska knjiga. Zagreb
19. Roller-Halačev, Milena. 1980. *Igre predškolske djece - izbor didaktičkih igara za djecu od 5. do 7. godine: priručnik za odgojitelje u dječjim vrtićima i voditelje društveno-organiziranih aktivnosti s djecom predškolske dobi*. Školska knjiga. Zagreb
20. Težak, Dubravka; Težak, Stjepko. 1997. *Interpretacija bajke*. Zagreb
21. Težak, Stjepko. 1997. Prilozi interpretaciji lirske pjesme u osnovnoj školi. Pedagoško-književni zbor. Zagreb
22. Usmena književnost: izbor studija i ogleda. 1971. Prir. Bošković-Stulli, Maja. Školska knjiga. Zagreb
23. http://www.tolisa.info/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=69 (pristupljeno 13. 1. 2022.)
24. <https://www.hdzbih.org/hr/node/6314> (pristupljeno 13. 1. 2022)
25. <https://www.facebook.com/ODMOR-DU%C5%A0E-fra-Zvonko-Benkovi%C4%87-106262438446029/> (pristupljeno 28. 1. 2022.)
26. <https://www.ktabkbih.net/hr/vijesti/fra-zvonko-benkovi-novi-doktor-etnologije-i-kulturne-antropologije/77145> (pristupljeno 28. 1. 2022.)

CONTEMPORARY CONTRIBUTIONS TO THE STUDY ON TOLISA REGION'S ORAL LITERATURE THROUGH FRA ZVONKO BENKOVIĆ'S RECORDS

Abstract

The paper presents a synthesis of the research on oral literature of the Tolisa region collected and organized by Fra Zvonko Benković, a Doctor of Ethnology and Cultural Anthropology. The modern approach to the cultural heritage and traditions of the Posavina region shows people's customs in the historical, cultural, social, and religious periods, which marked the moments from birth through marriage to the final rest. It is a kind of time machine of the past and a guide for future generations, as it offers a departure from modern technologies to get to know the Posavina roots and the soul of a man of this region better. Furthermore, it is ethnological and folkloristic research summarized in the Selection of Oral Literature of the Tolisa region under the title *Pričam ti priču* (eng. I Tell You a Story) (2021). The selection consists of fifteen chapters; six hundred pages bring more than five hundred and fifty subtitles of all types of oral literature represented here. It is the fruit of many years of field and archival research by fra Zvonko whose interviewees are no longer among the living. The visual bridge between each chapter consists of illustrations by the Split artist Karin Grenc, who, with her works, has become part of the Tolisa identity. Her illustrations complete the contributions of oral literature, as a real treasure chest of which the Tolisa region can be proud.

Keywords: Fra Zvonko Benković, illustrations, literary material sources, Tolisa region, oral literature